

Het geheim van overleven

Walter Brueggemanns preek over Jeremia 20:7-13 als voorbeeld van postliberale prediking naar het ontwerp van Charles Campbell

Jantine Nierop

Wat is postliberale prediking? Campbell ontvouwt zijn theorie in 1997 in zijn boek *Preaching Jesus. New Directions for Homiletics in Hans Frei's Postliberal Theology*. In de inleiding tot zijn boek beschrijft Charles Campbell de moeilijke situatie van de traditionele kerken in Noord-Amerika. Aan de gestaag dalende ledenaantallen hebben ook de vele nieuwe preektheorieën van de laatste jaren niets kunnen veranderen. Hij vraagt zich af waarom het nieuwe élan in de homiletiek niet voor een vergelijkbaar nieuw élan in het leven van de kerk heeft gezorgd. Op dit punt herinnert Campbell aan een stelling die Ronald Allen presenteerde op de *Academy of Homiletics*. Allen wijst erop dat hoewel preken primair een theologische handeling is, dit in de literatuur over de preek nauwelijks een rol speelt. Volgens hem geven we te weinig aandacht aan de theologische analyse van de preek. De theologische reflectie zou in de komende jaren bovenaan op de homiletische agenda moeten staan. Campbell sluit zich hierbij aan, meent echter dat het eigenlijke probleem van de nieuwe preektheorieën niet de afwezigheid van theologische reflectie is, maar veeleer het karakter en de kwaliteit van de theologische reflectie.

Volgens Campbell heeft elke homiletische theorie haar eigen theologische vooronderstellingen, ook als ze deze niet als zodanig expliciet thematiseert. De impliciete theologische vooronderstellingen van de tegenwoordige homiletiek beschouwt hij als absoluut ontoereikend. Hij ziet het als zijn taak om deze vooronderstellingen kritisch te reflecteren en theologisch beter gefundeerde alternatieven te ontwikkelen. Hij zet in bij de narratieve homiletiek, één van de meest geliefde en wijdstverbreide stromingen binnen de nieuwe preektheorieën. Hiermee zijn de namen van Charles Rice, Fred Craddock, Edmund Steimle en Eugene Lowry verbonden. Campbell toont aan hoe begrensd de impliciete theologie van hun narratieve homiletiek is. Deze impliciete theologie is bovendien een duidelijke exponent van de moderne, liberale theologie. Campbell daarentegen pleit voor een homiletiek die aanknoopt bij de postliberale theologie van Hans Frei.

Frei

Omdat Campbell de theologie van Frei gebruikt voor een tweeledig doel – om de theologische vooronderstellingen van de heersende narratieve homiletiek te kritiseren en om de contouren van een nieuwe narratieve homiletiek te beschrijven – geeft hij in zijn boek eerst een grondige inleiding in de theologie van Frei, die op deze plaats alleen maar heel kort aangeduid kan worden.

De betekenis van de beiden hoofdwerken van Frei, *The Eclipse of Biblical Narrative* (1974) en *The Identity of Jesus Christ* (1975), ligt volgens Campbell in het feit, dat Frei in deze werken afscheid neemt van de traditionele historisch-kritische exegese en voor een literaire lezing van de bijbel pleit. De betekenis van de bijbeltekst ligt volgens Frei niet achter de tekst in een historische gebeurtenis, maar in de tekst zelf, dat wil zeggen: in het bericht over de gebeurtenis. Hij noemt de bijbeluitleg van Karl Barth als voorbeeld van een literaire exegese die dit gegeven ernst neemt.

Een literaire lezing van de bijbel benadrukt naar zijn mening de unieke, onverwisselbare identiteit ('the unique, unsubstitutable identity') van Jezus Christus. De nadruk op deze unieke, onverwisselbare identiteit van Jezus Christus is voor Frei het belangrijkste punt in zijn controversie met de liberale theologie. De liberale theologie, die Frei hier op het oog heeft, is een stroming binnen de Amerikaanse theologie, die in de jaren zestig opkwam. Volgens Frei is de liberale theologie naar haar diepste wezen apologetisch. Niet in de zin dat ze de waarheid van het christelijk geloof probeert te bewijzen, maar in de zin dat ze de religieuze en morele relevantie van het christelijk geloof in relatie tot algemeen-menselijke behoeftes en ervaringen op het oog heeft. Liberale theologie probeert de boodschap van de kerk met algemeen-menselijke behoeftes en ervaringen te verbinden. De analyse van deze behoeftes en ervaringen levert hun een algemeen begrip van heil en verlossing en dit algemene begrip krijgt vervolgens de functie van hermeneutische sleutel voor de betekenis van het heil en de verlossing van Jezus Christus. Dat heeft echter tot gevolg dat Jezus 'gets absorbed into human experience and loses

Op 21 mei 2002 hield Walter Brueggemann op een Festival of Homiletics in Chicago een preek over Jeremia 20:7-13. Deze preek is onder de titel *The Secret of Survival* gepubliceerd in de preekbundel *Inscribing the Text. Sermons and Prayers of Walter Brueggemann* (2004). Jantine Nierop waagt in dit artikel de stelling dat Brueggemanns preek over Jeremia's gebed een prachtig voorbeeld is van postliberale prediking naar de homiletische theorie van de Amerikaanse theoloog Charles Campbell.

Dr. J. Nierop is predikant van de Nederlandse kerk in Duitsland, te Berlijn.

his unique, unsubstitutable identity.¹ Frei wil de correlatieve methode van de liberale theologie daarom door een andere methode vervangen. Volgens hem wordt de betekenis van de verlossing door Jezus zondermeer duidelijk op het moment dat ze in de praxis van de gemeente, namelijk door woord en sacrament, geschiedt. Daarvoor is het nodig dat we Jezus Christus volgen en hij zijn stempel op ons leven kan drukken. Kortom, het gaat niet om Jezus' relevantie voor ons, maar om onze trouw aan hem.

Kritiek

Op basis van Freis postliberale theologie bekritiseert Campbell de contemporaine narratieve homiletiek op drie punten. Het eerste punt betreft haar fixatie op ervaring. Volgens Campbell is de narratieve homiletiek er in al haar verschillende verschijningsvormen altijd op uit om bij de hoorder een ervaring op te wekken. In plaats van te informeren of een logisch argument te ontvouwen, zoals in de traditionele homiletiek gebeurde, probeert de nieuwe narratieve homiletiek, in de preek het evangelie te verkondigen door met behulp van een verhaal een ervaring bij de hoorder te evoceren. Hoewel Campbell de voordelen van dit kenmerk van de narratieve homiletiek erkent, ziet hij hierin toch enige gevaren. Het grootste gevaar is dat God op deze manier afhankelijk wordt gemaakt van onze ervaring. Wanneer dat gebeurt, gaat Gods unieke, onverwisselbare identiteit zonder twijfel verloren, omdat hij zo een predicaat van onze ervaring wordt in plaats van het subject van zijn eigen predicaten te zijn.

Campbell bekritiseert de narratieve homiletiek ook op een ander punt, dat met het eerste nauw samenhangt. De narratieve homiletiek probeert in de preek de wereld van de bijbel en de wereld van nu bij elkaar te brengen. De manier waarop ze dat doet vindt Campbell discutabel. Hij stelt dat de wereld van de bijbel te vaak in de wereld van nu 'overgezet' wordt en daardoor haar eigenheid verliest. Het is uiteindelijk een hermeneutische kwestie die hier op het spel staat: Legt de story van de wereld de story van de bijbel uit, of, omgekeerd, interpreteert de story van de bijbel die van de wereld? Campbell meent dat in de narratieve homiletiek de wereld de bijbel absorbeert in plaats van andersom.

Campbells laatste punt van kritiek op de narratieve homiletiek betreft de buitengewoon kleine rol die Jezus hierin speelt. Men houdt zich bezig met algemene theorieën over narrativiteit (bijvoorbeeld over het plot) in plaats van aandacht te schenken aan de geheel eigensoortige narratieve vorm van de bijbel. Frei heeft daarentegen altijd de particulariteit van de bijbelse narrativiteit benadrukt en zette daarom andere accenten. Volgens hem is het bijzondere aan de narratieve vorm van de bijbel het feit dat over Jezus en over niemand anders verteld wordt. Dit moet de narratieve homiletiek in haar prediking ver-

disconteren. Het beslissende punt met het oog op de prediking is dus voor Frei dat Jezus Christus verkondigd wordt.

In dit verband bekritiseert Campbell ook de opvatting van de preek als een gelijkenis, die in de narratieve homiletiek opgeld doet. Zij oriënteert zich hierbij aan Jezus zelf: zoals hij gelijkenissen verteld heeft, zo moeten ook wij in de preek een gelijkenis vertellen. Campbell wijst erop dat Jezus op deze manier een model voor verkondiging levert in plaats van degene te zijn die verkondigd wordt: 'Jesus becomes a model preacher, rather than the one preached.'² Volgens Campbell wordt de predikant nergens in de boeken van het Nieuwe Testament als Jezus' plaatsvervanger gezien.

Inhoud, vorm en taal

Ook een homiletiek die aanknoopt bij de postliberale theologie van Frei zal een narratieve homiletiek zijn. Maar in een postliberale homiletiek is narrativiteit niet belangrijk omdat het een 'homiletisch plot' voor preken levert noch omdat preken zou moeten bestaan uit het vertellen van verhalen. Veeleer is narrativiteit belangrijk, omdat dit het middel is waarmee de evangelieën de identiteit van Jezus bekendmaken. Campbell onderzoekt de homiletische implicaties van deze opvatting met het oog op drie aspecten: de inhoud van de preek, haar vorm en haar taal.

Met het oog op de inhoud van de preek luidt de controlevraag: wordt Jezus als het subject van zijn eigen predicaten verkondigd of als predicaat van onze ervaring. In het laatste geval zou Jezus slechts een bijzondere verschijning binnen het kader van algemeen-menselijke ervaring zijn. Het subtiele onderscheid tussen beide vormen maakt Campbell duidelijk aan de hand van twee preken. In een preek van Wayne Bradley Robinson over Marcus 1:9-15 gaat volgens hem de unieke, onverwisselbare identiteit van Jezus verloren, omdat hij het particuliere bijbelse verhaal vertelt in een algemeen kader van probleem ('What can we do about it when bad things happen to us or to others we know or care about?') en oplossing ('We don't seem to get to choose whether bad things will happen, but we do get to choose how we will act and whom we will become when they do.'). Het is een preek van Walter Brueggemann over Marcus 5:24b-34 die het positieve tegenbeeld geeft. Brueggemann volgt in zijn preek de beweging die in de bijbeltekst zelf ligt. Hij zet het verhaal over Jezus opnieuw in scène en nodigt de gemeente uit het verhaal binnen te komen en te ontdekken als een verhaal over henzelf: 'Listen to her story as a tale about your own life and our life.'³

Jeremia

Mijn vraag is nu of Brueggemanns preek over Jeremia 20:7-13, die hij in 2002 in Chicago hield, net als zijn preek over Marcus 5:24b-34 een postliberale structuur heeft.

¹ Campbell, 1997, 39.

² Campbell, 1997, 178.

³ Campbell, 1997, 260.

Daarvoor pleit het gegeven dat Brueggemanns preek over Jeremia zich niet beweegt van een algemeen probleem naar een algemene oplossing waarvoor de bijbeltekst dan een aardige illustratie levert. Zijn preek zet in bij de tekst zelf. Aan het begin van de preek schetst Brueggemann eerst heel kort waar we ons precies bevinden in het grote verhaal over Jeremia, preciezer gezegd: welke gruwelijke gebeurtenissen er aan Jeremia's gebed in hoofdstuk 20 zijn voorafgegaan. Daarna nodigt hij - net als in zijn preek over Marcus, maar ditmaal impliciet - de hoorders uit het verhaal binnen te gaan en te lezen als een verhaal over hun eigen leven. De situatie van Jeremia is volgens hem herkenbaar voor alle predikanten die lijden onder de ernst van hun opdracht en bij tijd en wijlen bijna aan hun ambt te gronde gaan. Voor deze mensen is de preek bedoeld, zegt Brueggemann: *'This sermon is only for those among us who find ourselves in conflict, under assault, in deep tension for the practice of faith.'* En dan directer: *'It is for you, even if you have not been publicly humiliated with stocks in the public square.'*⁴ Met deze woorden suggereert hij een ongehoorde actualiteit van het verhaal over Jeremia; de hoorder wordt hiermee uitgenodigd zich met Jeremia te identificeren en zo het verhaal van Jeremia tot zijn eigen verhaal te maken.

Na de korte introductie wordt het gebed van Jeremia door Brueggemann op dramatische wijze opnieuw in scène gezet. De beweging gaat van de beschuldiging van God, *accusation*, naar een hernieuwd vertrouwen in hem, *confidence*, naar een grootse lofprijzing van God, *praise*. Deze ontwikkeling wordt door Brueggemann zeer invoelbaar beschreven en ook aannemelijk gemaakt. Hoe heeft Jeremia deze beweging gemaakt? *'Well, perhaps God came to him somewhere in the midst of this poem, reiterating the assurance, "I am with you."'*⁵ Ook deze dramatische enscenering biedt de hoorders de mogelijkheid in het verhaal op te gaan en zo zijn actualiteit te ontdekken.

Nabijheid door distantie

Hoe komt God in deze preek ter sprake? Verschijnt hij hierin - om met Campbell te spreken - als uniek en onverwisselbaar subject van zijn eigen predicaat of als predicaat van een algemeen-menselijke ervaring? Naar mijn mening is het eerste het geval. Brueggemann benadrukt in deze preek een aantal keer de afstand tussen God en mens. Hij geeft aan dat God een machtige, toornige God is, een God die een vijand van Jeremia kan worden. Maar juist in de distantie schuilt zijn nabijheid. Over Jeremia's wending van beschuldiging naar vertrouwen zegt hij:

'This God is still ferocious, still powerful, still overriding, only now as Jeremiah's ally. This is the God who prevailed over Jeremiah. And now Jeremiah is utterly certain that none of his enemies can prevail, precisely because God is

dread warrior who will withstand every onslaught. For a moment God was enemy; in that moment when all were enemy. But when Jeremiah remembers clearly that his enemy is Pashur, that sacral bureaucrat and the men of Anathoth, he is able to acknowledge God, in his desperate prayer, as a friend and ally.'

In het verhaal van Jeremia worden de gangbare opvattingen over Gods afstand en nabijheid, over zijn vijand- en bondgenootschap, op zijn kop gezet. Brueggemann vervolgt:

*'God is trustworthy, strong but not fickle. This is the very God to whom prayers can be reliably made, not a nice God, not a therapeutic God, not a warm fuzzy, not a dear uncle, but God of hosts, God with hard capacities and stern resolves. Jeremiah prays to and trusts this God, because he himself cannot withstand his persecutors, and he will not appeal to a God who is kind but helpless.'*⁶

God is geen aardige oom, maar een sterke kracht. Het vertrouwen in deze God is het geheim achter Jeremia's overleven - en dat van iedere predikant die zich in hem herkent.

In mijn ogen is Brueggemanns preek over Jeremia 20:7-13 *The Secret of Survival* een heel mooi voorbeeld van postliberale prediking naar het ontwerp van Charles Campbell. In deze preek lukt het Brueggemann wonderbaar om de Schrift de wereld te laten uitleggen in plaats van omgekeerd de wereld de Schrift.

St. franciscus preekt tot de dieren.
Foto: Anton Sinke

⁴ Brueggemann, 2004, 155.

⁵ Brueggemann, 2004, 160.

⁶ Brueggemann, 2004, 159.